

De Damiaatjes

Soms vind je op onverwachte plekken bijzondere dingen, zoals deze 19^e-eeuwse foto gevonden in een stapel oud papier in een 'bollenschuur' in Sassenheim. De foto had er minstens dertig jaar gelegen en was vervuild. Na een vluchtige schoonmaak, zag ik twaalf sportmannen gefotografeerd in een studio. De foto meet ongeveer 20 bij 30 centimeter. Ik zag een zorgvuldig opgebouwde, symmetrische compositie, met wat vervreemdende effecten: schaatsers in het bos, medailles op flodderende shirtjes. De foto heeft iets van een klassenfoto, zoals ze in de jaren 70 van de vorige eeuw gemaakt werden: bestudeerd ongedwongen.

Ik herkende de man met de schaatsen onmiddellijk als Jaap Eden, hoewel hij hier nog erg jong is. Hij zit rechts op de foto, jong en overmoedig met die eeuwige pikmuts op zijn hoofd. Ik besepte dat de foto bijzonder was, maar vond hem voornamelijk niet interessant genoeg voor mijn interessegebied 'schaatsen' en besloot eerst maar eens op onderzoek uit te gaan.

Bladerend in biografieën over Jaap Eden vond ik de foto terug in het boek *Jaap Eden* van Maarten Moll¹. Het bleek te gaan om de Haarlemsche Athletische Club 'De Damiaatjes'.

Moll noemt in het onderschrift enkele namen van sporters op de foto. De ongekroonde koning in het midden bleek niemand minder dan Pim Mulier! De man die in mijn beleving vooral aan de basis staat van de georganiseerde Elfstedentocht. Over Mulier is al veel geschreven en rond zijn persoon vond - zoals dat gaat - ook wel enige mythevorming plaats². Daar heeft hij zelf ook zeker aan bijgedragen. Toch was hij ontegenzeggelijk de aanjager van veel evenementen, bonden en sportverenigingen. En hij was natuurlijk een autoriteit met een groot en voor de sport belangrijk netwerk. Mulier draagt op de foto een sjerp met daarop *Nederlandsch Kampioen* (hij was het op de kwartmijl hardlopen). En hoewel hij op deze manier alle aandacht naar zich toetrekt, de oprichter van de Damiaatjes was hij *niet*³.

HAC de Damiaatjes

Nieuwsgierig geworden, besloot ik verder onderzoek te doen naar deze *athletische vereniging*. Het archief van Kennemerland leverde geen enkel zoekresultaat op. In het

¹ Moll, Maarten. *Jaap Eden*, Amsterdam 1996.

² Van Horn, Weg met Pim, *De Sportwereld*, 2004

³ In *Athletiek en Voetbal* (Haarlem, 1894) zegt Mulier overigens wel dat hij de oprichter is.

oudste sportblad van ons land *Nederlandsche Sport* bleek wel op diverse plaatsen in jaargang 1891 informatie te staan over de Damiaatjes. *Nederlandsche Sport* was het officiële orgaan van een dertigtal sportverenigingen, waaronder roeiclubs, ijsclubs en zwemclubs. In 1891 was het blad ook de spreekbuis van de Damiaatjes. Het tijdschrift vermeldt verheugd dat de 'Athletieke Vereeniging de Damiaatjes is opgericht op 2 mei 1891 op initiatief van Pieter Calkoen ('de man die het plan op touw zette').⁴ Veertig actieve, jonge sporters hadden zich al aangemeld voorafgaand aan de oprichting.⁴

Wie was Pieter Calkoen?

Pieter Calkoen zit op de foto voor de kijker links van Pim Mulier. Hij kijkt wat dromerig de wereld in. Calkoen was Nederlands kampioen op de 100, 400 en de 800 meter in 1891 en op de 200 meter in 1892. Zijn record op de 100 meter - 11 ¼ seconden - hield enkele jaren stand als Nederlands record. Hij liep overigens regelmatig onder het pseudoniem *Ajam Blanda* - Hollandse kip - ongetwijfeld zinspelend op zijn echte naam.

Voorzitter werd de sportautoriteit Pim Mulier. J. Verbeek secretaris en Pieter Calkoen penningmeester, later dat jaar opgevolgd door respectievelijk Chas Peters en Van der Griendt.

De Damiaatjes leggen zich toe op 'hardlopen, schermen, gewichten werken, voetbal et cetera'⁵. Er staat verder een wegwedstrijd voor wielrenners gepland die uitgesteld wordt, omdat niemand in training is. Het plan is samen te oefenen en maandelijks onderlinge atletiekwedstrijden om punten te houden. Aan het eind van het jaar krijgt de man met de meeste punten een verguld zilveren medaille. Bij de oprichting stelt de Damiaatjes ook een medaille beschikbaar voor de Nederlander die op Nederlandse bodem de langste schaatsafstand binnen twaalf uur zou rijden.

De Phoenix

De Damiaatjes koos als trainingsfaciliteit sociëteit de Phoenix en het bijbehorende speelterrein (nu locatie Phoenixstraat). Deze sociëteit is in 1888 gevestigd in voormalige weverij. Een sociëteit is de plek waar heren van stand samenkomen en in dit geval ook sport bedreven. Maar voor de 'werkende leden' als Jaap Eden was ruimhartig plaats. Mogelijk betaalden zij niet voor het lidmaatschap aangezien *Nederlandsche Sport* spreekt van 'werkende, niet contribuerende leden'.

De Damiaatjes heeft op het terrein van Phoenix een hardloopbaan ingericht⁶. Ik heb niet kunnen vaststellen wat voor soort baan het was. We weten wel dat Mulier de voorkeur gaf aan een cinderbaan met vier bochten⁷. De baan in Haarlem was elke avond beschikbaar voor de oefeningen. De eerste atletiekwedstrijd van de Damiaatjes is al op 18 juli van dat jaar (1891). Pieter Calkoen domineert het hardlopen, zijn broer wint het verspringen. De tweede wedstrijd op de Phoenix is op 8 augustus. Het zijn hardloopwedstrijden met 'voorgift', handicapraces dus, waarbij sommige lopers, afhankelijk van hun prestaties, een voorsprong bij de start krijgen⁸. Op 29 en 30

⁴ *Nederlandsche Sport*, mei 1891

⁵ *Nederlandsche Sport*, mei 1891

⁶ Hoewel Mulier (*Athletiek en Voetbal*, Haarlem 1894) schrijft dat er in 1890 al hardloopwedstrijden zijn op de Phoenix in Haarlem.

⁷ Mulier, P. *Athletiek en Voetbal*, Haarlem 1894

⁸ Er waren bij de atletiekwedstrijden ook schaatsenrijdersprijzen, vreemdelingenprijzen, aanmoedigingsprijzen en troostwedstrijden. Verliezen was onmogelijk!

augustus zijn er opnieuw wedstrijden bij de Damiaatjes. Calkoen, Mulier en de voetballer Menten zijn de snelste atleten van dat weekend. Er wordt gelopen op Europese en Britse afstanden: 100 meter, kwart mijl, halve mijl et cetera. Op 13 september zijn er opnieuw hardloophwedstrijden met voorgift. Menten en Mulier zijn de te kloppen jongens op de sprint. Menten krijgt een voorgift van twee meter, Mulier vertrekt vanaf de meet⁹. Pieter Calkoen wint dit seizoen de eerste Damiaatjes-medaille nipt voor de voetballer Menten, die evenveel punten vergaart, maar minder wedstrijden gelopen heeft.¹⁰

Brand!

Maar niet lang die wedstrijd slaat de pech onverbidlijk toe: Sociëteit de Phoenix wordt in oktober van dat jaar door brand verwoest¹¹ en is ondanks zijn naam niet meer uit de as herrezen. De Damiaatjes is de trainingsfaciliteit al na vijf maanden kwijt en alternatieven zijn niet voorhanden. Deze *terrein-quaestie* moet een klap geweest zijn voor de club, die toen overigens wel goed bij kas zat: met 30 gulden kwam de Damiaatjes met gemak door de winter! De contributie wordt na de brand bij gebrek aan een sportterrein gehalveerd.

De leden wanhopen overigens nog niet, want spoedig zou een wielrijdersbaan in Haarlem worden ingericht. De Damiaatjes zou dan aan de binnenkant van deze baan hun hardlooppbaan kunnen aanleggen.

We lezen het in de notulen van de vergadering na de grote brand, gepubliceerd in *Nederlandsche Sport*, oktober 1891. Uit de notulen maken we op dat het een zeer democratische vereniging is. Er zijn als nodig hoofdelijke stemmingen. Op 26 november vraagt de Damiaatjes toestemming aan de IJclub Haarlem om een terrein af te bakken om bandy te kunnen spelen op de ijsbaan aan de Kleverlaan. De ijsclub wijst het verzoek af.¹² Hoe moest dat verder?

Trainingsgroep

Voor de biografen van Mulier en Eden zijn de Damiaatjes een trainingsgroep geschaard rond Pim Mulier¹³. Maar Mulier was de man niet naar een trainingsclubje en bovendien was het al met al een redelijk grote vereniging met van meet af aan een eigen onderkomen. De Damiaatjes was meer dan een trainingsgroep. Aangesloten bij *Nederlandsche Sport*, met een bestuur en een officiële oprichtingsvergadering, wijst alles op een echte vereniging. Statuten heb ik niet echter gevonden en de vereniging heeft zich ook niet officieel aangemeld bij het Ministerie van Justitie (wat wel gebruikelijk, maar niet verplicht was). We weten dus niets van de doelstellingen. Maar het samen optrekken in de sport was aan het eind van de 19^e eeuw niet ongebruikelijk. Er waren veel van dit soort club zoals De Amsterdamsche Sportclub en na de Damiaatjes volgden meer *Atletische verenigingen* zoals Hollandia in Den Haag, de Amsterdamsche Athletische Club en in Rotterdam Pro Patria, waar atletiek, wielrennen, voetballen en biljarten werd beoefend. Pro Patria bestaat nog als atletiekvereniging.

De Damiaatjes bestond als de andere clubs uit sporters van verschillende disciplines die onder hetzelfde bestuur gesteld waren. Vanuit een modern perspectief zou je zeggen: dat is vragen om moeilijkheden. Het maakte dit soort verenigingen immers tot tikkende tijdbommen, omdat er zoveel verschillende belangen zijn die steeds verder uiteen gaan lopen. Dat is bij deze omni-verenigingen ook gebleken. Door belangenverstrengeling zijn ze allemaal uit elkaar gevallen in aparte verenigingen. Maar de Damiaatjes stierf een andere dood.

⁹ Zie Mulier, W.P. *Athletiek en voetba*, Haarlem .1894.

¹⁰ *Nederlandsche Sport*, oktober 1891

¹¹ *Nederlandsche Sport* 1892

¹² IJclub Haarlem: *Wanneer ijs en weder Haarlem dienen*, 125 jaar IJclub voor Haarlem en omstreken, 1994

¹³ Gijs Zandbergen, *Pim Mulier IJdel maar weergaloos* 1996; Maarten Moll, *Jaap Eden*, Amsterdam 1996.

Geharrewar

De vraag waarom je diverse disciplines onder hetzelfde bestuur plaatst, bleek niet gemakkelijk te beantwoorden. De documenten - zoals brieven, statuten, notulen en dergelijke - van de genoemde verenigingen in het Nationaal Archief maken er geen woorden aan vuil. Slechts één zin in Muliers' *Athletiek en Voetbal* geeft een antwoord. Mulier beschrijft enkele atletiekwedstrijden in Engeland en schrijft:

*Deze atletische wedstrijden werden afgewisseld door een paar nummers wielrijden, doch nu ontstond er heel wat geharrewar tussen de hoge omes der wielrij en die der tippelaars, zodat het een geruime tijd duurde en aler aangenomen werd, dat men in dergelijke gevallen gezamenlijk zou besturen, een conclusie waartoe wij in Nederland reeds dadelijk gekomen zijn...*¹⁴

Mulier had beter de conclusie kunnen trekken dat samenwerking op bestuurlijk niveau nog onmogelijker zou zijn, maar hij was kennelijk een echte romanticus die geloofde in eenheid en samenwerking.

Waarom ging Jaap Eden voetballen?

Rest de vraag waarom Jaap Eden ging voetballen? En verspringen? Wielrenen lag voor een schaatser toch veel meer voor de hand (Jaap Eden stapte pas in 1893 op de fiets¹⁵). Het antwoord op mijn vraag ligt voor de hand: atletiek werd beschouwd als een goede voorbereiding op andere sporten, zoals schaatsen. 'Vooroefening' schrijft Mulier het: in zijn boek *Wintersport* noemt hij snelwandelen en het dagelijks rennen van de 1500 meter een goede voorbereiding voor schaatser (naast 80 kniebuigingen voor het ontbijt). Voor andere sporters als Pander, Mulier en Menten zullen ook andere beweegredenen hebben meegespeeld. Van hen weten we dat zij vele sporten tegelijk beoefenden: zeilen, bandy, atletiek, schaatsen, voetballen, vossenjacht en wat al niet meer. Zij moeten zich als een vis in het water gevoeld hebben in bij de Damiaatjes.

Nederlandsche Sport jaargang 1892

Hoe meer ik in de literatuur dook, hoe vaker ik de foto van de Damiaatjes tegenkwam. Er is echter geen auteur die de opkomst en ondergang van deze club beschrijft. Dat zij de foto in hun boeken plaatsen is begrijpelijk. Het is een prachtige foto volgens de klassieke compositiewetten gemaakt.

De foto verschijnt voor het eerst in februari 1892 in druk: in *Nederlandsche Sport* wordt de Damiaatjes met deze foto gepresenteerd aan sportminnend Nederland. In het onderschrift vinden we alle namen van de mannen. Het gaat, zoals de het tijdschrift zegt om de 'werkende leden', de mannen dus die hun sporen verdienen in de sport: de wedstrijdssporters. Dat zij de werkende leden zijn, is uiteraard te zien aan de vele, op de borst gespelde medailles. Jaap Eden draagt zijn eerste medailles die hij in de winter van 1890/91 won op *boerenhardrijderijen*.

¹⁴ Mulier, W.P. *Athletiek en Voetbal*, Haarlem 1894.

¹⁵ Moll, Maarten *Jaap Eden*. Amsterdam, 1996

Wie zijn de werkende leden?

1: Henk van der Griendt (wielrennen). 2: R. Anema.(hardlopen) 3.Pieter Calkoen (hardlopen). 4. *Distance*. 5. Pim Mulier 6: Vorstman (wielrennen). 7: Jaap Houtman (wielrennen, schaatsen). 8: Witteveen (wielrennen). 9 Jaap Eden (schaatsen). 10. Klaas Pander (schaatsen). 11. Schut (voetbal). 12. Menten (voetbal).

Pseudoniemen

Distance liep uiteraard op de lange baan. *Distance* is een van de weinig pseudo's¹⁶ wiens werkelijke naam we kennen. Het is de Hagenaar Chas Peters, recordhouder op alle afstanden vanaf de 400 meter in 1892.

Heel veel atleten liepen in die tijd mee onder een pseudoniem. Zij wilden mogelijk voor de buitenwereld niet weten dat zij aan atletiek deden. Sommige burgerlijke en elitaire kringen beschouwden sport immers als ongezond, onzedelijk en onhygiënisch. Maar het gebruiken van pseudoniemen kan ook een modeverschijnsel zijn geweest. We komen onder meer de volgende tegen in de jaren negentig: Atjo, Sirene, Cavalier Seul, Rapid, Left Wing, Jowispi, Ajam Blanda, Dernier, de Clown, Runaway, Nochange, Never Chance, Lightfoot, Dernier. Je kon in die tijd zelfs onder een schuilnaam meedoen aan een wereldkampioenschap. Op het wereldkampioenschap schaatsen in 1893 deed Nomen Nescio bijvoorbeeld mee. Het is onbekend wie hij is.

Beste club van Nederland

Een onderzoek naar de prestaties van deze werkende leden op de foto bracht me tot het inzicht, dat de Damiaatjes in de jaren 91 en 92 de beste schaatsers, wielrijders en hardlopers van Nederland in huis had¹⁷! En het grootste sporttalent dat Nederland ooit gekend heeft – Jaap Eden – bevond zich ook in hun midden. De Damiaatjes was binnen zijn disciplines de best denkbare sportclub van Nederland.

Schaatser en wielrenner Jaap Houtman, heeft als de foto gemaakt wordt, zijn sporen al ruim verdiend, wat u kunt zien aan een borst vol medailles. De ambitieuze Jaap Eden wilde in zijn eerste jaar natuurlijk al direct officieel tegen Houtman rijden, maar die wees zijn verzoek hooghartig af met de woorden: 'Ik rijd niet tegen jongens'¹⁸. Maar Houtman was de facto toen al twee maten te klein voor Eden.

Jaargang 1893

Athletiekclub de Damiaatjes ontbreekt vanaf jaargang 1893 in het register van *Nederlandsche Sport*. Ze worden ook niet langer genoemd in de lijst van verenigingen waarvan het tijdschrift het officiële orgaan is. De Damiaatjes bestaat niet meer in 1893.

¹⁶ Pim Mulier in *Athletiek en Voetbal*, Haarlem 1894.

¹⁷ Van Der Griendt Nederlands kampioen wielrennen in 1892, Witteveen 2e; Calkoen en Peters waren in 1891 en 1892 de beste hardlopers met als vermeld diverse Nederlandse records; en Pander en Houtman waren de beste schaatsers in 1891. Menten speelde in 1894 in het Nederlands elftal, Jaap Eden vijfvoudig wereldkampioen.

¹⁸ Moll, Maarten. *Jaap Eden* Amsterdam, 1996

Ook hier worden weinig woorden aan vuil gemaakt. Mulier schrijft in *Athletiek en Voetbal* tussen twee haakjes (!): *de Damiaatjes zijn intussen(1893 red.) ter ziele gegaan en doen nog slechts symbolisch droevig te 9 uur van de St. Bavo horen*. Een overlijdensbericht in de marge.

Als de Damiaatjes luien,
Gaan de kindertjes naar bed,
Maar de meisjes hebben buien
Van verliefdheid altemet.

(Nicolaas Beets)

Waarom zijn de Damiaatjes al na twee jaar ten onder gegaan? Ik heb de doodsoorzaak niet kunnen vaststellen. Het ontbreken van een sportveld is de voor de hand liggende, mogelijke oorzaak. De wielersbaan, waarop de Damiaatjes hun hoop gevestigd hadden na de brand is er nooit gekomen. En atletiek had toen ook niet zoveel toekomst. Mulier zag er zelf niet veel brood in. Hij schrijft in 1894 dat hij er nog niet van overtuigd is dat atletiek algemeen en populair zal worden¹⁹. Het was een kleine sport.

Een teken van leven na de dood was er wel. De Damiaatjes heeft na de eerste afwijzing van de Haarlemse IJclub in 1892 opnieuw een verzoek ingediend om een bandybaan te mogen inrichten op de ijsbaan. Het verzoek wordt ingewilligd.²⁰ Pander en Mulier blijven daarna nog jaren *keujagen* op het Haarlemse ijs.

Het belang van de foto

De foto van de Damiaatjes is historisch waardevol. We kijken naar de beste sportvereniging van 1891 en 1892. De beste schaatsers, wielrenners, hardlopers en voetballers van die en latere jaren zien we gezamenlijk in beeld. De meeste namen zeggen ons niet veel meer, roem is kennelijk zelfs voor sporthelden vergankelijk. Dat geldt allerminst voor Jaap Eden. De foto dankt zijn waarde voor mij vooral aan hem. Hij is in 1891 nog een onbekende rijder. Eden is gescout door Klaas Pander die het grote talent herkende van de rijder die hij in het Haarlemse over de vaarten en plassen zag rijden of, zoals Pander zelf zegt 'zag vliegen over het ijs'. Pander en Mulier hebben Eden op het wedstrijds gebracht. Pander trainde Eden, wat betekende dat 'Japie' hem moest zien bij te houden met lopen, fietsen en schaatsen. Mulier gaf sportadvies, dat Eden echter zelden opvolgde. Mulier schreef in *Wintersport* vertwijfeld dat Eden 'voortdurend een grote sigaar in bewerking had'. De foto markeert het begin van de imposante loopbaan van Jaap Eden die vijf keer wereldkampioen zou worden: drie keer op schaatsen en twee keer op de fiets. Ongeëvenaard. De Damiaatjes is Edens' eerste vereniging.

Ik heb de foto uiteraard gekocht. Ik kijk nu naar Jaap Eden, hij is achttien en staat – of liever zit - aan de vooravond van de grootste sportloopbaan van Nederland en een leven dat in een grote tragedie eindigt: in de goot, in een delirium, verslaafd aan alles en niet meer in staat vrouw en kind te onderhouden. Ik zou hem willen toefluisteren dat sport van relatief belang is, dat hij niet verslaafd moet raken aan de aandacht. Dat mensen niet eeuwig voor je blijven juichen. Maar het kan niet meer.

© Max Dohle

¹⁹ Mulier, Pim. *Athletiek en Voetba, Haarlem* 1894.

²⁰ IJclub Haarlem: *Wanneer ijs en weder Haarlem dienen*, 125 jaar IJclub voor Haarlem en omstreken, 1994.

Met dank aan Kinnema van Eik, Koninklijke Bibliotheek